րիւր եկեղեցիներով. իսկ ներկայիս՝ սակաւ եկեղեցիներ և սակաւ աւերակներ կան՝ որոնք յիշեցընեն անցեալ պայծառութիւնը:

Կը ճոխանայ հեղինակն այս տեղ Էջմիածնի վերայ, նորա ճոխ թանգարանին և (Գէորգեան) ճեմարանին վերայ՝ ուր երեքհարիւր հայ պատանիք կ'ուսանին, կ'ըսէ. կը յիշէ գրատունը՝ ուր կը գտնուին գրեթէ ամէն լեզուով գրքեր. կը գովէ ննջարանաց մաքրութիւնը և ընդհանուր վանքին և շէնքերուն կարգաւորութիւնը, զոր բաղդատելով Սսոյ հետ՝ անհամեմատ վեր կը գտնէ զայս: Յատկապէս հիացմամբ կը յիշէ գանձատունը, և այն թանկագին առարկաները՝ որոնք կը պահուին այնտեղ, որոց մէջ կը յիշէ նաև՝ հեգնական ժպիտով մի՝ տապանին այն կտորը, զոր տուեր է հրեշտակն Ս. Յակոբայ Մծբնացւոյ. տեսեր է ճոխ ձեռագրատունը, որոյ մասին շատ գովեստներ կը շռայլէ, նայլն: Յետոյ բաղդատութիւն մի կ'ընէ երեք պետութեանց ներքև գտնուած հայերուն, թէ ի'նչ աստիճան զարգացեր են կամ ոչ՝ գիտութեանց և արուեստից մէջ, և ի նպաստ ազգերնուս կը յորդորէ եւրոպացիքը՝ ի նկատի առնուլ նորա ներկայ և անցեալ հանգամանքները, և այսու կը վերջացընէ իւր յօդուածը:

Հ. Յովհ. Թորոս.

ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ

ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Ի ՊԱԴՈՒԱ

ԵՒ ԲԱՑՈՒՄՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՏԱՐԵՇՐՋԱՆԻ

Սկսեալ 1876 ամէն մինչև ներկայ 1896 տարեթիւս՝ Վենետկոյ Մուրատ-Ռափայէլեան վարժարանի վարչութիւնն՝ իւր ուսումնաւարտ ընտրելագոյն և քաջուշիմ աշակերտներէն զոմանս, ուղարկեր է նաև Պադուայի իտալական Համալսարանին ուսմանց այս ինչ կամ այն ինչ ընթացքը կատարելու, և ընդունելու ուսուցչապետական աստիճան (Dottorato), յօգուտ անձանց և ազգիս միանգամայն. քսան տարուան փորձերու յաջող արդիւնք, քաջալեր մատուցին նոյն վարժարանի վարչութեան՝ դեռ աւելի ընդարձակելու այսու հետև իւր գործունէութիւնը. և վերջին տարիներուս մէջ, Մխիթարեան միաբանութեան կեդրոնական վարչութենէն բարեփոխուած ուսումնական նոր ծրագրին համաձայն, նոր կենդանութիւն և զարգացումն տալով նոյն գործին, դիւրացընել համալսարանական ընթացից ուսումը՝ նիւթական և բարոյական միջոցներով, որպէս զի կարելի լինի այդ ընթացքին բարեաց հաղորդ ընել բազմաթիւ աշակերտներ, ինչպէս որ անման յիշատակաց վայելող բարերարին Մուրատայ նպատակն ու փափաքն եղած է:

Այս եռանդեամբ շարժեալ հարկ եղաւ նախ պատրաստել պատշաճաւոր բնակարան և կարևոր եղած իրք և անձինք, կազմելու համար կարգաւորապէս համալսարանական վարժարանի մը համայնքը, ըստ որում ներկայիս մէջ կը գտնուի: Զանազան գլխոց վերաբերեալ թէ՛ բարոյական և թէ նիւթական պատճառք, առ այժմ աւելի գործադրելի և խոհական ցուցին համալսարանական վարժարանի կառուցման համար առաւելութիւն շնորհել Պադուայի՝ քան ուրիշ ուսումնական-կեդրոն ծանուցեալ քաղաքաց Եւրոպիոյ:

Համալսարանական վարժարանս կարող է միանգամայն 15 ուսանողաց բնակարան, ուտեստ և ուսումնական ծախք և պարէնք մատակարարել ձրիաբար:

Մինչև ցայսօր Պադուայի համալսարանին մէջ իրենց մասնագիտութեան ընթացքը աւարտող և ուսուցչապետական աստիճանաւ նշանաւոր հանդիսացած աշակերտք, որք առ ի փորձ յաջողութեան ուղարկուած էին զանազան ժամանակներ, եղեր են հետևեալները.

Պ. Գէորգ Ազնաւորեան, Կոստանդնուպօլսեցի, ընդունեցաւ աստիճան փաստաբանութեան, յամին 1868:

Պ. Յարութիւն Ջէլէպեան, Կոստանդնուպօլսեցի, ընդունեցաւ աստիճան Երկրաչափ-Ճարտարապետութեան, յ'9 Սեպտեմբերի 1882 տարւոյ:

Պ. Վիկտոր Մարինեան, Կոստանդնուպօլսեցի, ընդունեցաւ աստիճան Բժշկութեան, ի 18 Յուլիսի 1883 տարւոյ.

digitised by A.R.A.R.@

Պ. Յովսէփ Մինասեան, Եւդոկիացի, ընդունեցաւ աստիճան Բժշկութեան, ի 13 Յուլիսի 1885 տարւոյ։

Պ. Թովմաս Թումայեան, Կոստանդնուպոլսեցի, ընդունեցաւ աստիճան Ճարտարապետութեան, ի 16 Յունուարի 1886 տարւոյ։

Պ. Գրիգոր Հալաճեան, Կոստանդնուպոլսեցի, ընդունեցաւ աստիճան ուսուցչապետութեան ի Տարրաբանական Դեղագործութեան, յ'9 Յուլիսի 1888 տարւոյ։

Պ. Երուանդ Արսլանեան, Խարբերդցի, ընդունեցաւ աստիճան Բժշկութեան, յ'8 Յուլիսի 1889 տարւոյ։

Պ. Սեբովբէ Հիւրմիւզեան, Կոստանդնուպոլսեցի, ընդունեցաւ աստիճան Երկրաչափ–Ճարտարապետութեան ի 20 Օգոստոսի 1896 տարւոյ։

Եղան նաև քանի մի ուսանողք համալսարանի, որք առանց մասնագիտութեան ընթացքը աւարտելու յետս ուղարկուեցան։

Գործնական Երկրագործութեան և Գինեգործութեան ուսանողք ի Պալլըտիւք (Գաղղիա) և ի Գոնէլիանոյ, յորս մասնաւոր պէտք է յիշել Պ. Յովհաննէս Էմիրզէեան, Պրուսացի, (վկայեալ 'ի Գոնէլիան). Պ. Փառնակ Ռափայէլեան, Տրապիզոնցի, (վկայեալ ի Պալլըտիւք)։

Վերոյիշեալ ուսուցչապետներէն ամէնքն ալ, ոմանք իրենց յարատև և անխոնջ ջանից արդիւնքով և այլք իրենց մասնաւորական տաղանդի ձիրքով, քաջափայլ հանդիսացան թէ ամէն մի տարեկան և թէ վերջնական հարցաքննութեանց մէջ, մեծ պատիւ և համակրանք ստանալով օտարաց և ազգայնոց կողմանէ։

Արդ, նոյնպիսի պատուաբեր և շահաւէտ մրցանաց մէջ թևակոխել փափագող խումբ մի եռանդուն երիտասարդաց, Վենետկոյ Մուրատ–Ռափայէլեան վարժարանին ուսումնաւարտ աշակերտներէն ութ անձինք, տարւոյս Նոյեմբեր 10ին՝ իրենց հրաժեշտի ողջոյնը տալով նոյն վարժարանին, անդափոխուեցան Վենետիկէ Պադուա, որոց անուանք են,

Պ. Յակոբ Ուզնեան, Կոստանդնուպոլսեցի, (վասն Երկրաչափ–Ճարտարապետութեան).

Պ. Արտաշէս Ազարեան, Կոստանդնուպոլսեցի, (վասն Երկրաչափ–Ճարտարապետութեան).

Պ. Մկրտիչ Պասմաճեան, Ադրիանուպոլսեցի, (վասն Երկրաչափ–Ճարտարապետութեան).

Պ. Աղեքսանդր Ազնաւուրեան, Տփղիսեցի, (վասն Երկրաչափ–Ճարտարապետութեան).

Պ. Յովհաննէս Մեսգելեան, Կոստանդնուպոլսեցի, (վասն Բժշկութեան).

Պ. Միքայէլ–Գրիգոր Սափարեան, Տըփղիսեցի, (վասն Երկրաչափ-Ճարտարապետութեան).

Պ. Յարութիւն Մինասեան, Կոստանդնուպոլսեցի, (վասն Երկրաչափ–Ճարտարապետութեան).

Պ. Տիգրան Մակարեան, Աղեքսանդրուպոլսեցի, (վասն Բժշկութեան).

Հայ ուսանողաց վերոյիշեալ խումբը տարւոյս Նոյեմբեր 16ին ներկայ էր խուռն բազմութեան հետ՝ Պադուայի համալսարանին մեծ և շքեղ Aula Magna կոչուած փառաւոր դահլիճին մէջ, որ խիտ և հոծ էր քաղաքային ուսումնական ժողովրդով և այլ և այլ բարձրաստիճան ունկնդիրներով, որոց մէջ էին նաև թէ՛ քաղաքական, թէ՛ զինուորական և թէ՛ ընկերական այլ և այլ վարչական ներկայացուցիչք և գլխաւորք, բազմաթիւ տիկնայք, համալսարանին ուսուցչական խումբն և քանի մի հարիւր ուսանողք։

Հանդիսին բացումն բրաւ գերազանց բժշկապետն Պրոֆ. Դէ Ճիովաննի, նորընտիր ընդհանրական վարիչ համալսարանին, որ նոյն պահուն հանդիսապէս ստանձնեց իւր այդ պաշտօնը։ Իւր ներկայացման բանախօսութեան մէջ, յետ համառօտիւ ամփոփելու անցեալ տարւոյն ուսումնական ընթացից տեղեկագիրը, ճարտասանական դարձուածներով յիշեց համալսարանին նոյն տարւոյն մէջ ըրած տխուր կորուստները, մանաւանդ երկու համբաւաւոր ուսուցչապետաց, Յովսէփ Դէ Լէվա պատմագիտին և Ենրիկոս Պադովա մեքենագիտին, որք Հա-

digitised by A.R.A.R.@

մալսարանական կաճառին շքեղագոյն զարդերէն էին ։

Ցետ ծանուցանելու ներկայ տարւոյս մէջ համալսարանի ուսուցչական խմբին կրած փոփոխութիւնները, և յետ իւր արժանաւորութեան մասին նուազութեան համեստ բացատրութիւններ ընելու, այսպէս իւր եռանդուն խօսքերն ուղղեց առ ուսուցիչս. «Ահաւասիկ այս ծանր պաշտօնս, — առ որ ես ինքն հետամուտ եղած չեմ, բայց զոր այսօր հանդիսապէս կը ստանձնեմ, յարգելով իմ ամենասիրելի կաճառորդացս քուէից օրէնքը, — մեծարանք և պատասխանատուութիւն կ'ազդէ յիս, որք յառաջ կու գան կաճառիս փառահեղ անցելոյն պատմութենէն և ներկայ ժամանակիս դժուարութիւններէն »։ Եւ յետ ցոյց տալու թէ ինչպիսի՛ պարտաւորութեանց ներքև կը գտնուի այսպիսի կաճառի մը♦գլուխ եղողն և թէ ինչպիսի՛ պարտաւորութեանց ներքև՝ ուսումնասէր երիտասարդութիւնն, որ միշտ հաւատարիմ պէտք է լինի առ կրօնս պարտուց, վերջացուց իւր խօսքերը, դառնալով առ ուսանող երիտասարդս. «Դուք էք յոյս, դուք էք զաղտնիք հանդերձելոյն. բայց որպէս զի այդ յոյսն ի դերև չելնէ, և այդ գաղտնիքն՝ մեր անցելոյն արժանաւոր պարգուի, հարկ է որ օրինաց խստութեան հանդուրժէք, յարատեւէք ծանր ուսմանց մէջ և յաղթէք գիտութեան դժուարութեանց՝ հաստատ դիտաւորութեամբ մնալ առ ի սէր հայրենեաց »։ Միաձայն և երկար ծափահարութիւնք ի վերջ բանախօսութեան՝ բազմութեան գոհութեան ցոյցեր եղան դէպ ի համակրելի և համբաւաւոր ճառախօսն ։

Ցետոյ ճառախօսական բեմն ելաւ նաև մեզ հայերուս համակրելի և քաջածանօթ հայերէնագէտն Պրոֆ. Էմիլիոյ Տեզա, որ արտասանեց իւր գիտուն և վեհիմաստ բացման հանդիսի ճառը, որոյ վերջը յաջորդեցին ծափաձայն երկար ողջունիք. և յատկապէս՝ երբ համակրութեամբ յիշեց նաև վհայ ազգը ։

Հ. Ար. Տիրոյեան

***

Բազմավիպի խմբագրութիւնս վերոյգրեալ տեղեկութեանց վրայ հաճութեամբ կը յաւելու, որ ութ շրջանաւարտ աշակերտներէն զատ, որք անցան ի Պադուա՝ ի Մուրատեան վարժարան՝ համալսարանական ուսմանց համար, Մուրատ — Ռափայէլեան վարժարանն ևս ի Վենետիկ, ըստ նոր դպրոցական ծրագրին, ունի քաղաքիս մէջ իւր ուսանողքը բարձրագոյն վարժարանաց և արհեստից, յորոց ոմանց անուանքը թէպէտ արդէն հրատարակած 1896 տարւոյ Ցուցակին մէջ, ներկայիս կը դնենք ամբողջովին ։

Պ. Անտոն Մահճուպեան, աշակերտ Բ տարւոյ՝ վաճառականութեան բարձր վարժարանի ։

Պ. Պետրոս Ոսկեան, աշակերտ Բ տարւոյ ճարտարապետութեան (architecture) վարժարանի ։

Պ. Եդուարդ Թէրզեան, աշակերտ նախապատրաստիչ ուսումնարանի ճարտարապետութեան ։

Պ. Յովհաննէս Եփրեմեան, աշակերտ Բ տարւոյ մեքենագործութեան վարժարանի ։

Պ. Դաւիթ Դաւթեան, աշակերտ Ը տարւոյ (Չուլթակահար) երաժշտութեան լիկէոնի ։

Պ. Անտոն Բարկենդանեան, աշակերտ Գ տարւոյ քանդակագործութեան վարժարանի ։

Պ. Անտոն Ճէնտէրէճեան, աշակերտ վիմագրութեան Բ տարւոյ ։

Պ. Սեդրակ Կարկառեան, աշակերտ վիմագրութեան Բ տարւոյ ։

Պ. Յովհաննէս Եամալեան, աշակերտ Բ տարւոյ դարբնութեան վարժարանի ։

Պ. Յակոբ Քարակէօզեան, աշակերտ պատգամագործութեան վարժարանի Բ տարւոյ ։

Սոքա ամենը ձրիավարժք կ'ուսանին վարժարանէ դուրս, բնակելով ի Մուրատ—Ռափայէլեան վարժարանի և յամենայնի հպատակելով կարգաց և կանոնաց հաւասար լիկէոնական աշակերտաց ։

Բաց ի այդ ասասնց՝ Մուրատ—Ռափայէլ. վարժարանը ընդունեցաւ յետին չորս ամիսներուս մէջ ուրիշ 40 ևս ձրիավարժ աշակերտներ յարևելից՝ Քաղկեդոնի և Տրապիզոնի

digitised by A.R.A.R.@

Մխիթարեան վարժարաններէ, յորս ի գաւառաց կամ՝ ի բնիկ տեղացւոց հաւաքուեր էին հրահանգուելու և կամ՝ քննուելու համար պահանջեալ նիւթոց մէջ, որպէս զի արժանաւորքն կարող լինին անցնելու ի Մուրատ–Ռափայլեան լիկէոնը։

Դոցա ի վենետիկ գալստեամբն, Քաղէդոնի և Տրապիզոնի Մխիթարեան վարժարանք նոր ձրիալարժ գիշերօթիկ աշակերտներ ստացան, առաջինն 18 թուով և երկրորդը 15, ի քաղաքացւոց և ի գաւառաց՝ վարժարանական ծրագրին կարգաց համեմատ, և յորոց պիտի ընտրուին՝ տարեկան շրջանին վերջը՝ վենետկոյ լիկէոնը անցնող ձրիալարժ աշակերտք։

ՎԵՍՏԵԱՆ ԿՈՅՍ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԷՊ

ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԱՌԱՋԻՆ ԴԱՐՈՒ

(Շար. տես. հատ. ԾԴ. էջ 372)

ԳԼՈՒԽ ԺԷ

ԱՆԱԿՆԿԱԼ ՕԳՆՈՒԹԻՒՆ ՄԻ

Պարիս իսկայն գնաց ինքզինքը սուսերամարտից գլխաւորին վանառելու. յետինս այն պայմանաւ ուզեց գնել զինքը, որ ամիսթէատրոնին վրայ հանէ. և որովհետև այս պայմաններն ընդունելի չէին արիւնահոս սեսարաններու թշնամի եղող քրիստոնէի մը, Պարիս մերժեց զայն։ Յետաբեկ և վհատեալ՝ հեռացաւ իւր հին տիրոջմէն։ Դիպուածով իրեն առջև եկած ճամբուն մէջ մնաւ և դիմեց դէպ ի Էսկուիլին, հեռանալով՝ առանց ուզելու՝ Ցուղդիսլայի ամարանոցէն, ուր Սերբաստոս և Փլորոնիա անհամբերութեամբ իրեն կը սպասէին։ Հազար ու մէկ մտածմունք՝ ամէնն ալ իրարմէ տարօրինակ՝ իւր մտաց մէջէ կը խռնէին, և պահ մի խորհելէ յետոյ՝ կը մերժէր զանոնք իրեն անկարելի բաներ։ Իւր բարեկամներն աղքաս ըլլալով չէին կրնար իրեն օգնել. և սակայն ժամանակն կը սահէր, երկու օր ևս, և ահա գերեզմանական ցուրտ քարը պիտի փակէր իւր զոհը։

Այս մտածութիւնս գրեթէ անոր խելքը գլխէն կը թռցնէր, և մերթենայօրեար առաջ կ'երթար. սակայն ստիպուեցաւ գանգաղելու իւր քայլերը, որպէս զի չի զարնուի իր առջևէն գնացող սինկիլիտոսի մը։ Թերևս քիչ մը սփոփելու համար իրեն նեղութիւններէ վշտացած հոգին, և կամ հնազանդելու համար այն աստուածային նախախնամութեան՝ որ ամենափոքր բաներով նեղ շուղէ մը գացողին առջև մեծ և լայն ճանապարհ մը կը բանայ, նա պատրիկին վրայ աչք մը նետեց։ Վաթսուն տարեկան մարդ մ'էր, միջահասակ, տկար կազմուածքով, որուն գէմքն բարութեան տարօրինակ կնիք մը կը կրէր։ Պարիս վստահութեամբ ետևէն գնաց։

Ուրախութեան արտայայտութիւն մի կ'ուզուրէր ծերունւոյն գէմքը, անոր ընթացքը զանազան էր, և ամէն անգամ որ ճանապարհին վրայ շէնքի մը կը հանդիպէր, կանգ կ'առնուր զայն դիտելու համար՝ իբր թէ առաջին անգամն ըլլար, և կամ հեռաւոր բացակայութենէ մը նոր ետ դարձած լինէր։ Պարիս կը դիտէր անոր ամէն շարժմունքը, բայց մտածելով որ ժամանակը զուր տեղ կ'անցնէր, որոշեց եկած ճանապարհէն ետ դառնալ. բայց հետաքրքրական տեսարան մի կեցուց զայն։

Մի քանի տղայք վազելով յառաջ կու գային, քարի հարուածներով հալածելով իրենց խեղճ հագուած և տարօրինակ տգեղ ընկերներուն մին։ Թշուառ տղին կը փախչէր՝ առանց գիտնալու թէ ո՞ւր ապաւինի. երբ տեսաւ զսինկիլիտոսը, անոր կողմը վազեց և յուսահատութենէն զրկելով անոր ծնկերը, աղաչանաց հայեացք մի բարձրացուց առ նա։

— Ի՞նչ ըրիր իրենց, հարցուց անոր ծերունին։

Տղայն չի պատասխանեց, և ապշած կերպով շարունակեց անոր նայիլ, իբր թէ բան

digitised by A.R.A.R.@